

ВПЛИВ ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА НА ЗМІСТ ТА УМОВИ ЗАЙНЯТОСТІ

І.О. Давидова

Розглянуто процес інтелектуалізації праці, виявлено типологічні характеристики зайнятості в умовах підвищення ступеня інтелектуалізації виробництва, розкрито інституціональні можливості для покращення умов зайнятості інтелектуальною працею.

Ключові слова: інтелектуалізація, зайнятість, наслідки інтелектуалізації.

ВЛИЯНИЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛИЗАЦИИ ПРОИЗВОДСТВА НА СОДЕРЖАНИЕ И УСЛОВИЯ ЗАНЯТОСТИ

И.О. Давыдова

Рассмотрен процесс интеллектуализации труда, выявлены типологические характеристики занятости в условиях повышения степени интеллектуализации производства, раскрыты институциональные возможности для улучшения условий занятости интеллектуальным трудом.

Ключевые слова: интеллектуализация, занятость, последствия интеллектуализации.

INFLUENCE OF PRODUCTION INTELLECTUALIZATION ON THE CONTENTS AND CONDITIONS OF EMPLOYMENT

I. Davydova

The process of intellectualization of labor is considered, typological characteristics of employment for the increasing degree of intellectualization of production are found as a enhancing the role of specific vested with creative qualities, human resources, increase the number of employees in activities related to the provision of services and intellectual production technologies; emergence of a new type of relations in the system of employment (relations professional development, competitive positioning human resources, implementation of intellectual activity), institutional capabilities improve the conditions of employment

of intellectual work are disclosed as a service relationship, the ability to influence working conditions, labor relations, growth prospects, freedom of work, balance of work and personal life.

Keywords: *intellectualization, employment, the consequences of intellectualization*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Країни, що недооцінюють наявний інтелектуальний ресурс та не створюють підстав для його використання, приречені на економічне відставання. На сучасному етапі наявна невідповідність між якістю інтелектуального капіталу та системою зайнятості в Україні. Тому тема дослідження, спрямована на розробку теоретичних і практичних аспектів формування такої системи зайнятості, що сприятиме інтелектуальному та інноваційному розвитку, є, безумовно, актуальною. Особливого значення вона набуває у зв'язку з перетворенням інтелектуального ресурсу на провідний чинник суспільного виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань залучення та використання інтелектуальної праці приділяли увагу О.А. Гришнова, Н.А. Гук, І.А. Кіршин, А.М. Колот, Л.А. Лебедінцева, Е.Д. Вильховченко, П.М. Леоненко, М.В. Семикіна та ін. [2; 3]. Незважаючи на ґрунтовні дослідження зазначеної проблеми, недостатньо розкрито сутнісну характеристику процесу інтелектуалізації праці загалом, її позитивні та негативні наслідки для інноваційного процесу зокрема.

Мета статті є визначення основних тенденцій розвитку інтелектуалізації праці та виявлення типологічних характеристик зайнятості в умовах інтелектуалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Науково-технічний прогрес поклав початок постійному збільшенню чисельності осіб, які виконують переважно розумові функції в процесі праці. Звернення дослідників до аналізу ознак інтелектуалізації виробництва еволюціонує від критеріїв підвищення кваліфікації працівника, наукової організації праці, удосконалення управління [1, с. 55] до формування особливого системного працівника, який наповнює працю інтелектуальними складовими [5, с. 12].

До тенденцій, що характеризують процеси інтелектуальної діяльності, належать такі: зростання ролі, зміну змісту та принципів освіти [4, с. 20], оптимізація структури професійної підготовки з видами економічної діяльності та професіями, активізація інноваційної діяльності підприємств унаслідок прискорення процесів інтелектуалізації трудової діяльності, постійне оновлення знань

працівників, освоєння ними нових спеціальностей, розвиток наукового виробництва та ін.

Переміщення трудових ресурсів до сфери послуг приводить до превалювання виробничих відносин, заснованих на прямому контакті між тим, хто надає послугу, та тим, хто її одержує. Відносини за типом «людина-людина» починають витісняти відносини типу «людина-капітал».

Інтелектуалізація економіки впливає на характеристики суб'єктивної та об'єктивної сторін зайнятості: надбання робочою силою нових якостей (високий освітній і професійний рівні, новаторське й економічне мислення, висока техніко-технологічна культура, здатність до варіативного використання трудового потенціалу), посилення інформативно-інтелектуальної компоненти трудової діяльності; зміни у змісті трудової діяльності, результатом і метою яких стає інтелектуальний розвиток; підвищення ролі специфічних, наділених творчими якостями трудових ресурсів, зростання кількості зайнятих діяльністю, пов'язаною з наданням послуг і виробництвом інтелектуальних технологій; виникнення нового типу відносин у системі зайнятості (відносини професійного вдосконалення, конкурентного позиціонування трудових ресурсів, реалізації інтелектуальної активності).

Риси зайнятості, що найбільшою мірою відповідають завданню всебічної реалізації інтелектуальних здібностей та активності, характеризуються як швидке перегрупування зайнятих за галузями і сферами економіки (концентрація зайнятості в галузі інтелектуального виробництва та сфері послуг); підвищення кваліфікаційного рівня робочої сили і формування нового інтелектуально-професійного простору; зміна форми праці та її подальша інтелектуалізація; розвиток самозайнятості «нового типу», на основі інтелектуальної праці; виникнення нового типу відносин у системі зайнятості; посилення та поглиблення змісту гнучкості зайнятості. Технологічні новації та посилення сервісного характеру економіки змінюють характер виробничих відносин.

Від початку інтелектуальна спеціалізація виникала лише фрактально, на окремих ділянках трудової діяльності. У подальшому розвиток суспільного поділу праці призвів до її становлення як невід'ємної складової діяльності людей. Професійна діяльність відокремлюється й оформлюється як самостійна сфера. Надалі формується соціально-економічний інститут інтелектуальної праці, яка забезпечує задоволення потреб у творчості та інтелектуальних продуктах.

Категорії працівників та умови формування зайнятості

Категорія працівників	Умови зайнятості
Високодипломовані професіонали, управлінці, адміністратори	Службові відносини, можливість впливати на умови праці, трудові відносини, перспективи зростання, вільне здійснення трудової діяльності, баланс роботи та особистого життя
Наукові працівники, викладачі	Трудовий контракт, офіційна оплата праці, кар'єрне зростання, відповідність сфери діяльності бажанням, нахилам, інтересам, здібностям
Дипломовані професіонали, менеджери в середніх або малих компаніях, на промислових підприємствах, висококваліфіковані технічні співробітники	Трудовий контракт, офіційна оплата праці, можливість впливу на умови праці, трудові відносини
Високоосвічені працівники рутинної нефізичної праці	Трудовий контракт, соціальний пакет, дотримання трудового законодавства, стабільність зайнятості
Малоосвічені працівники рутинної нефізичної праці	Трудовий контракт (модифікований), соціальний пакет
Кваліфіковані працівники фізичної праці	Змішані трудові відносини, соцпакет, дотримання трудового законодавства, стабільність зайнятості
Некваліфіковані працівники фізичної праці	Змішані трудові відносини, часто неоформлені
Сільськогосподарські робочі	Неоформлені трудові відносини

Послідовна диференціація інтелектуальної праці безпосередньо означає поглиблення суспільного поділу праці та вдосконалення техніко-технологічної бази продуктивних сил суспільства. Поглиблення

суспільного поділу праці включає як технологічний, так і соціально-економічний аспект, і опосередковується динамікою інтелектуальних потреб.

Безпосередній вплив інтелектуалізації праці на зайнятість виявляється таким чином:

- як зміна професійної структури зайнятих у бік працівників, зайнятих безпосередньо виробництвом наукових знань, нових технологій або їх комерціалізацією;

- зростання частки управлінців та професійних працівників в загальній чисельності зайнятих;

- зростання рівня освіти робочої сили;

- інтелектуалізація праці не тільки в новітніх, але і в традиційних галузях економіки.

Якісно інтелектуалізація виробництва позначається на змісті зайнятості, що виявляється в організації та самоорганізації її суб'єктів, залежно від характеру трудової діяльності та ступеня свободи під час прийняття рішень; умовах зайнятості, які впливають на працездатність та усвідомлення виробничих завдань, організацію праці, мотивацію, цінності, урахування результатів інтелектуальної праці.

Щодо реалій України, то в аспекті виділення як категорій працівників, так і характеристик зайнятості, серед яких рівень формальності зайнятості, можливість впливу на умови зайнятості, легальна заробітна платня, цінності та мотиваційні аспекти, сучасна ситуація щодо зайнятості із зростанням ступеня інтелектуальності праці точніше характеризується терміном «службові відносини» (табл.), ніж «трудовий контракт», бо він відображає такий характер зайнятості, коли службовці використовують делеговану владу або спеціальні знання та навички в інтересах організації-роботодавця, об'єднуючи сфери легальної влади, раціональності та моральних обов'язків.

На думку Д. Голдторпа, такий вплив був виявлений як форма трудового контракту для розвинуеного ринку праці [6]. Чинники, що стримують розширене відтворення інтелектуальної складової зайнятості, це: відсутність цивілізованого ринку інтелектуальних продуктів і недостатній розвиток науково-інноваційної інфраструктури зайнятості; відсутність сучасних організаційних, політичних, економічних моделей формування інтелектуальної складової зайнятості як основного ресурсу розвитку економіки знань; ставлення до людини як до об'єкта невинуватених витрат, а не як до об'єкта, інвестування в який є внеском у майбутнє. Перевищення експорту над

імпортом знань і високий ступінь запозичення готових технологій одночасно виступають перешкодою становленню економіки знань.

Висновки. Інтелектуалізація праці як процес у суспільному аспекті має передбачати не просто «експлуатацію» інтелектуальних здібностей населення, але й спрямовувати результати їх використання на благо суспільства, маючи на меті: стабільність, створення сприятливих умов для подальших прогресивних змін у позитивному контексті. Це не означає, що результати використання інтелектуальних здібностей людини не можуть набувати негативних ознак. На жаль, результати інтелектуальної діяльності часто використовуються для задоволення інтересів окремих груп. Важливо, щоб результати інтелектуальної діяльності не призводили до соціальних протиріч та не завдавали шкоди самому носію інтелектуального потенціалу, який може зазнавати надмірного навантаження (фізичного та психоемоційного). Явище «надлишкової кваліфікації» призвело до поширення структурного безробіття і диференціації в інтелектуальному секторі, виділення еліти, чії умови зайнятості збільшують розрив з тими, чия навіть інтелектуальна за характером праця більш стандартизована. Проте наша загальна оцінка процесу інтелектуалізації праці позитивна, у тому розумінні, що вона створює умови для прогресивних змін.

Список джерел інформації / References

1. Вильховченко Э. Д. Постиндустриальные модели труда социоорганизационный прогресс на рубеже XXI века / Э. Д. Вильховченко // Мировая экономика и международные отношения. – 2003. – № 3. – С. 56–65.
Vilkhovchenko, E.D. (2003), “Postindustrial model of labor: the socio organizational progress at the turn of the XXI century” [“Postindustrialnye modeli truda: socioorganizatsyonnyi progress na rubezhe XXI veka“], *World Economy and International Relations*, No. 3, pp. 56-65.
2. Грішнова О. А. Вплив рівня освіти на зайнятість: теоретичний та емпіричний аналіз / О. А. Грішнова // Україна: аспекти праці. – 2001. – № 6. – С. 3–11.
Grishnova, O. (2001), “The influence of education on employment: a theoretical and empirical analysis” [“Vplyv rivnya osvity na zaynyatist: teoretychnyi ta empyrychnyi analiz”], *Ukraine: aspects of labor*, No. 6, pp. 3-11.
3. Гук Н. А. Посилення інтелектуалізації праці та тенденції її структурних зрушень в Україні / Н. А. Гук // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 2 (116). – С. 125–130.

Hook, N.A. (2011), “Increased labor intellectualization and trends and structural changes in Ukraine” [“Posylennya intelektualizatsii praci ta tendencii ii strukturyh zrushen v Ukraini”], *Actual Problems of Economy*, No. 2 (116), pp. 125-130.

4. Давидова І. О. Взаємозв'язок між ступенем економічного розвитку та професійною освітою в Україні / І. О. Давидова, М. М. Кім // Україна: аспекти праці. – 2014. – № 4. – С. 19–26.

Davydova, I.O. (2014), “The relationship between the degree of economic development and vocational education in Ukraine” [“Vzaymozv'yazok mizh stupenem ekonomichogo rozvytku ta profesiynoyu osvitoju v Ukraini”], *Ukraine: aspects of labor*, No. 4, pp. 19-26.

5. Шаститко А. Модели рационального экономического поведения человека / А. Шаститко // Вопросы экономики. – 1998. – № 5. – С. 53–67.

Shastitko, A. (1998), “Rational economic models of human behavior” [“Modeli ratsionalogo ekonomicheskogo povedeniya cheloveka”], *Problems of Economics*, No. 5, pp. 53-67.

6. Goldthorpe, J.H. (1987), *Social Mobility and Class Structure in Modern Britain*. 2nd ed. Oxford, Clarendon Press, pp. 1-37.

Давидова Ірина Олегівна, канд. екон. наук, доц., кафедра економічної теорії та права, Харківський державний університет харчування та торгівлі. Адреса: вул. Клочківська, 333, м. Харків, Україна, 61051. Тел.: (057)349-45-54; e-mail: irinadavydova@list.ru.

Давыдова Ирина Олеговна, канд. екон. наук, доц., кафедра економічної теорії та права, Харківський державний університет харчування та торгівлі. Адрес: ул. Клочковская, 333, г. Харьков, Украина, 61051. Тел.: (057)349-45-54; e-mail: irinadavydova@list.ru.

Davydova Iryna, PhD. Econ. Science, PhD., Department of Economics and Law, Kharkiv State University of Food and Trade. Address: Klochkovskaya str., 333, Kharkov, Ukraine, 61051. Tel.: (057)349-45-54; e-mail: irinadavydova@list.ru.

Рекомендовано до публікації канд. екон. наук О.В. Кот, канд. екон. наук М.А. Дядюк.

Отримано 15.03.2015. ХДУХТ, Харків.